

G. Ivănescu despre B.P. Hasdeu. Pagini inedite

Luminița BOTOȘINEANU, Daniela BUTNARU*

Key-words: *G. Ivănescu, B.P. Hasdeu, the history of philology, manuscript*

După cum aflăm din unul dintre manuscrisele arhivate la Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, G. Ivănescu, spirit enciclopedic, a avut în vedere, între alte proiecte grandioase, realizarea unei sinteze a principalelor momente din istoria filologiei românești, concepută în cel puțin două volume. Textul despre care vorbim, arhivat în fondul „G. Ivănescu”, la ms. 52, vol. 7, reprezintă o micromonografie Bogdan Petriceicu Hasdeu, care, prin aluziile foarte transparente la o astfel de sinteză și prin conexiunile numeroase cu alte secțiuni ale acesteia – consacrate, de pildă, lui Odobescu sau lui Maiorescu –, se dovedește a fi un capitol din proiectata lucrare, dedicat activității lui Hasdeu de până la 1870. Aici, Ivănescu își propune să studieze

numai acea perioadă a activității sale literare și în general culturale, în care dependența sa de mișcarea literară și culturală de la 1840 chiar 1830 încoace este evidentă, cu toate lucrurile noi pe care le aduce. Până la 1870, el este în aceeași măsură scriitor și istoric, iar ca scriitor a scris [...] în toate genurile literare: poezia lirică, nuvela și romanul și drama istorică (f. 1’r).

Activitatea de după 1870, când „el [= Hasdeu] își face mai ales reputația de filolog sau lingvist, fiind primul nostru mare filolog și unul din cel [sic!] mai mari ai noștri și din lume” (*ibidem*), ar urma să fie analizată, după cum precizează autorul, în al doilea volum al lucrării.

Manuscrisul prezintă 7 file: o pagină redactată la 11.5.1953, cuprinzând bibliografia și o prezentare condensată a conținutului capitolului (pe care în trimiteri o cităm cu 1r), o secțiune mai compactă, care pare a fi nucleul capitolului despre Hasdeu, datată 12.3.1953 și desfășurată pe 4 file (numerotate de noi de la 1’ la 4’, r și v) și, în fine, o completare, nedată, pe două file (1’’r și 2’’r). În ciuda densității informației pe care o vehiculează, textul este mai curând un bruion, prezentând lacune privind trimiterile bibliografice la pagini și caracterizându-se printr-un stil marcat de elemente ale oralității și de conștiința că redactarea este una provizorie: repetiții, reveniri, corectări, paranteze cuprinzând mementouri de tipul „să caut texte”, „să cercetez”, semne de întrebare (la ani, pagini, chiar la exprimări) indicând nevoia de revizuire, inserții cu nuanță dubitativă de tipul „cred”, „poate” etc.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România.

Bibliografia consemnează titlurile importante consultate, cu unele trimiteri la pagini încă necompletate: *Istoria limbii române* a lui A. Philippide, *Istoria literaturii românești din secolul XIX* (vol. III) și *Istoria literaturii române contemporane* (vol. I) ale lui N. Iorga, *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu* a Eufrosinei Dvoicenco, vol. I al *Operelor* lui Hasdeu, *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu, *Istoria literaturii române* (vol. I) a lui Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu, apoi un articol, cu titlu neprecizat, semnat de Sanda Diaconescu și publicat în „Contemporanul” din 1948 și *Contribuții la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea* a lui Liviu Marian. Caracterul nedefinitiv al textului transpare și din faptul că o lucrare din care se citează – sau la care se trimite – masiv, și anume *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități* (apărută în 1936) a lui Rădulescu-Motru, nu figurează în Bibliografie. De remarcat că, în maniera magistrului său A. Philippide, Ivănescu face judecăți de valoare cu privire la unele titluri din Bibliografie: „Informații noi”, „Foarte prețios”, „Primul articol e interesant”.

*

Hasdeu, consideră Ivănescu, „face și el parte [s-ar deduce că alături de Odobescu, pomenit în continuare] din categoria spiritelor universale de la români, din veacul trecut” (f. 1r), atât ca literat, cât și ca om de știință (istoric și filolog), motiv solid pentru a i se consacra un prim capitol din proiectata lucrare susmenționată.

Contactul cu specialiștii culegători de folclor și prețuirea trecutului românilor, la care se adaugă influența culturii ruse, l-au făcut pe Hasdeu, ca și pe Odobescu, să reacționeze la teoriile lui Maiorescu și, „cum era și cea mai proeminentă personalitate culturală din București, [tot] împreună cu Odobescu, nu va fi deci de mirare că tineretul cu aspirații literare și culturale se va grupa în jurul lui” (f. 1’r). Aceste idei noi, mai mult decât exclusiv antimaioresciene, vor fi promovate în ziarul „Traian”, tribună de la care Hasdeu milita pentru respectarea Constituției, pentru moralitate, pentru independență, pentru depășirea etapei imitațiilor în literatură, aspirând spre originalitate. Hasdeu și grupul de tineri care s-a coagulat în jurul lui afirmau în paginile publicației „Traian” și idei politice, precum respingerea guvernării lui Carol I și a occidentalizării societății românești, în contrapondere cu nevoia de a reînvia vechile instituții (cf. *ibidem*), din convingerea că poporul român are o misiune unică. Totuși, această vocație excepțională rămâne, în opinia lui Rădulescu-Motru, citat în continuare de Ivănescu, neîndeajuns susținută faptic și insuficient explicitată: în anii 1870–1871, ideile lui B.P. Hasdeu (președinte al societății Românismul) și ale colaboratorilor acestuia (N.V. Scurtescu, T.P. Rădulescu, G.Dem. Teodorescu, Gr.C. Tocilescu și Const. D. Vuici) își vor găsi o nouă tribună în „Foaia Societății Românismul”, unde

[...] „laudă pe întrecute geniul poporului și faptele lui istorice; au o admirație nesfârșită pentru poeziile [lui] populare, pentru limba și zestrea intelectuală a românului, dar cu toată lauda și admirația, ei nu ajung totuși să afirme destinul și unicitatea națiunii române. B.P. Hasdeu, cel mai îndrăzneț dintre dânsii, se mulțumește să scrie că varietatea naționalităților constituie umanitatea” (f. 1v–2r).

Citatele selectate de Ivănescu din Motru ilustrează tradiționalismul de tip naționalist al redactorilor „Foi”: de exemplu, despre Tudor P. Rădulescu aflăm că îndemna la studierea trecutului poporului român, unde

[...] „ni se dezvăluiesc secularele mijloace prin care s-a susținut și a rămas neatinsă naționalitatea română până astăzi; misterioasele cauze de străbunii noștri apăreau atât de giganți în fața lumii, pe când strănepoții lor astăzi – cu durere o spunem – sânt priviți numai ca niște pitici. Să ne aprofundăm dar bine trecutul – *cum am fost* – dacă vrem a cunoaște mijloacele prin care să putem ajunge *cum trebuie să fim*” (f. 2’r).

Tot astfel, din discursul lui Hasdeu, rostit la 1870, când era ales președinte al societății Românișmul, răzbat, dintre hiperbole și comparații, accente etnocentriste:

[...] „Sămânța, din care se desfășură acel brad al Carpaților, care mi se pare ca un munte înfipt în alt munte, e mănuntă și este uriașă totodată, căci arborul întreg se coprinde deja într-însa. Leul este leu, chiar când se naște. Astfel e și Românișmul” (*ibidem*).

În opinia lui Ivănescu, discursul etnocentric al grupării de la Românișmul este legitimat de bună-credință, dublată de criteriul valoric:

Credem că acești oameni socoteau creațiile poporului român în trecut printre cele mai valoroase ale omenirii și voiau să fim din nou astfel. Într-un fel aveau dreptate: poezia noastră populară, pe care ei începuse a o aduna [...] este cum se recunoaște acum, cea mai valoroasă din a tuturor popoarelor occidentale, și tot așa de valoroasă ca și cea a sârbilor (*ibidem*).

Observației lui Motru privitoare la originea acestor idei ale lui Hasdeu în romantismul rusesc Ivănescu îi adaugă convingerea – tributară sistemului stalinist în forma sa ideologică (să nu uităm că textul este elaborat în 1953) – cu privire la rolul capital jucat în configurarea viziunii hasdeene de „influența revoluționarilor democrați ruși, ca Belinschi, Cernîșevschi și Dobroliubov, care ei înșiși plecau și de la Pușkin” (f. 2’v). Este, desigur, o exagerare, atenuată însă de subtilitatea concluziei lui Ivănescu, cu reflexe în corecta așezare a concepției lui Hasdeu și a grupului de la Românișmul – contrar opiniei inițiale exprimate de Iorga – la

originea doctrinei sămănătoriste și în general naționaliste, dar și [la] originea curentelor mai noi, ca cel de la Gândirea, în special gândirea lui Blaga, și chiar [la] originea gândirii lui Motru după 1932 (*ibidem*).

Iorga însuși, observă lingvistul ieșean, iese la un moment dat de sub influența doctrinei maioresciene și devine „un continuator al ideilor lui Hasdeu”, adoptând „chiar formula sa, supt care se ascunde de fapt un țărănișm” (*ibidem*).

Efervescența intelectuală a lui Hasdeu, apreciată de Ivănescu în termeni elogioși („personalitatea cea mai dinamică, cea mai vie, cea mai plină de energie, cea mai capabilă de o muncă grea și continuă în domeniul științei și în acela politic, literar, ziaristic”, *ibidem*), se reflectă în preocupările sale extrem de variate: publicistică (a inițiat, alături de „Traian”, și revista „Columna lui Traian” și a colaborat și la alte publicații), istorie, lingvistică, literatură, traduceri, el ajungând să impună direcția Școlii literare bucureștene. Astfel, în opinia savantului ieșean, în ciuda anumitor erori identificabile în opera sa, Hasdeu trebuie recunoscut ca fiind

„cel mai mare învățat al țării noastre” (f. 3' r), iar faptul că „unii junimiști ca Philippide au admis că începuturile lingvistice cu adevărat științifice la noi în țară se datoresc lui Lambrior, nu lui Hasdeu” (poziție susținută la Iași până târziu, de elevi de-ai lui Philippide) „e desigur o nedreptate” (*ibidem* notă).

În ciuda bine-cunoscutei contradicții dintre Hasdeu și Maiorescu, lingvistul ieșean remarcă faptul că ambii erau „continuatorii generației critice de la 1840, unii mai mult ținând de Russo, Kogălniceanu, Negruzzi și Alecsandri, alții mai mult de Bălcescu și Bolintineanu” (*ibidem*), dar, oricum, susținând importanța graiului poporului, a limbii și literaturii vechi și promovând, împotriva curentului latinist, o ortografie fonetică.

După 1871, observă Ivănescu, Hasdeu se axează pe studii de lingvistică românească și indo-europeană, fără să abandoneze studiul istoriei, chiar planificând o *Istorie critică a românilor* în douăsprezece volume, din care a apărut doar

primul volum, în care se ocupă cu originile poporului român, deci tot cu cea parte a istoriei naționale pentru care era nevoie de mai multă lingvistică și cu care s-au ocupat și mai târziu lingviștii (f. 4').

Prin activitatea sa remarcabilă de lingvist și filolog, Hasdeu îi apare ca fiind

nu numai creatorul lingvisticii recente la noi (pe care, cu criteriile noi, din Apus, o începuse la noi și Cihac), dar și al istoriei literare vechi și folklorice și întemeietorul lingvisticii indoeuropene și teoriei limbii la noi (f. 4'r),

precum și „creatorul slavisticii la noi” (*ibidem*), statut pe care l-a obținut prin evidențierea influenței slave asupra limbii române și prin temperarea latinismului extrem în istoria și filologia românească. Tot Hasdeu „este primul învățat român care răspunde la afirmațiile lui Roesler”, încercând să demonstreze că „românii s-au născut și la sud, și la nord de Dunăre” (f. 4'r).

Cele două pagini nedatate din manuscrisul Bogdan Petriceicu Hasdeu conțin o trecere în revistă a prezenței pe scena vieții științifice și culturale românești a personalității studiate și, în replică, a celeilalte figuri reprezentative a culturii românești a epocii, Titu Maiorescu. Remarcând că publicația „Traian” apărea ca o reacție la ideile promovate în „Convorbiri”, Ivănescu îl califică pe Hasdeu drept un „optimist”, mânat de convingerea că poporul român este capabil de originalitate și de mari realizări, în opoziție cu Maiorescu, un „sceptic” prin excelență (f. 1'r). Judecat greșit de unii contemporani ai lui Ivănescu inclusiv din cauza rădăcinilor sale aristocrate, Hasdeu,

de fapt, [...] era un scriitor progresist, cu o ideologie progresistă, mai justă decât aceea a lui Maiorescu. Contemporanii au simțit-o și mulți s-au grupat în jurul lui (f. 2'r).

Atât Hasdeu, cât și Maiorescu au fost puternic influențați de cultura germană – iar Hasdeu și de cea rusă –, imprimând vieții culturale și științifice a vremii, prin ideologiile lor, marca celor două culturi, așa cum s-a întâmplat și în cazul „moldovenilor de la 1840” și, într-o măsură chiar mai mare, apreciază Ivănescu, la jumătatea secolului al XX-lea. Apoi,

faptul că Hasdeu vine din lumea slavă a avut ca urmare că el este întemeietorul slavisticii în România, o disciplină care era atât de utilă pentru studiile istorice și

filologice românești, stăpânite până atunci numai de latinism și de «românismul» școlii moldovenești și muntenesti de la 1848. Cum se vede, în epoca aceasta, ideologia nouă este creația românilor care au avut ocazia să studieze în Germania și Rusia (f. 2^{or}).

Punând în lumină, în perspectivă evolutivă și comparată, anumite aspecte ale vieții culturale românești din secolul al XIX-lea, manuscrisul ivănescian care poartă numele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu reprezintă o sinteză eficientă și corectă (cu puține – și ușor evitabile pentru un cititor abil – asperități cadrate ideologic) a informațiilor esențiale din activitatea și doctrina acestei personalități a culturii noastre.

G. Ivănescu on B.P. Hasdeu. Unpublished Pages

Summarizing important information from Hasdeu's work and ideology, Ivănescu's manuscript, bearing the name of this nineteenth century personality, highlights in a correct manner certain aspects of the Romanian cultural life of the time, from an evolutionary and comparative perspective.

The few pages of the manuscript are preserved in the archives of the Library of the Romanian Academy, Iași subsidiary, the „G. Ivănescu” Fund at ms. 52, vol 7. Accompanied by a bibliography, they are dedicated to Bogdan Petriceicu Hasdeu' work until 1870, included by Ivănescu in the „category of Romanian universal spirit” due to his rich activity in the fields of literature (he wrote poetry, short stories, novel, historical drama), culture, linguistics, folklore, but also as advisor and head of literary school. Influenced by the Russian and German culture, B.P. Hasdeu was a „dynamic personality” that would mark the literary and cultural life of Bucharest, advocating original literature, the importance of Romanian history and the promotion of the Romanian people's creations.